

SENTRAL-ASIA OG POTENSIALET FOR FREMTIDIG DESTABILISERING

I tiden etter terroraksjonen 11. september har de mer eller mindre bortglemte tidligere sovjetrepublikkene i Sentral-Asia fått en sentral plass i nyhetsbildet. USAs planer om en gjengjeldelsesaksjon for å sikre seg mot en fremtidig trussel fra Osama bin Laden og Taliban i Afghanistan, førte raskt til opprettelsen av en uformell internasjonal allianse mot regimet. Planene nødvendiggjorde også for USA å kunne benytte baser i regionen. Som et ledd i arbeidet med å skaffe seg regionale støttespillere ble landene i Sentral-Asia raskt nøkkelspillere på den internasjonale arena.

Lederene i de fem Sentral-Asiatiske land – Turkmenistan, Usbekistan, Tadsjikistan, Kirgisistan og Kasakhstan – var alle raskt ute med å fordømme terroraksjonene i USA. I tiden før 11. september var flere av disse statene selv i gang med å forsøke å bekjempe det de anså for å være regionale terroristtrusler gjennom en lang rekke toppmøter, internasjonale avtaler og et felles antiterror-senter opprettet i Bisjkek, Tadsjikistans hovedstad. Hovedorganet for dette regionale samarbeidet har vært det såkalte Shanghai Cooperation Organisation.

Fremveksten av religiøs ekstremisme i regionen

Siden selvstendigheten i 1991 har Turkmenistan, Usbekistan, Tadsjikistan, Kirgisistan og Kasakhstan vært ledet av tidligere kommunistiske partibyråkrater med relativt klare autoritære trekk. Befolkningen i regionen er muslimer, men har tradisjonelt vært relativt sekulære, lite dogmatiske og ikke-fundamentalistiske. Den generelle politiske liberaliseringen som fant sted i begynnelsen av 1990-tallet, førte til et oppsving i interessen for religion. Denne økte religiøse interessen

kombinert med utbredt fattigdom, stor arbeidsløshet og i økende grad repressive regimer, skapte også grobunn for en økende religiøs ekstremisme. Mot slutten av 1990-tallet resulterte dette i terrorhandlinger og generelle uroligheter med ekstremistiske bevegelser som IMU (*Islamic Movement of Uzbekistan*) som antatt opphav. Blant annet har usbekiske myndigheter beskyldt IMU for å stå bak en rekke bombeaksjoner i Tasjkent i 1999 som drepte 13 og skadet over 100 personer.

Situasjonen etter terroraksjonen i USA

Da det ble klart at USA ville komme til å aksjonere mot Taliban-regimet, tok de sentral-asiatiske statene varierende standpunkter til et amerikansk nærvær i forbindelse med de militære operasjonene. Turkmenistan og Kasakhstan var som så ofte ellers de som i størst grad kunne distansere seg fra problematikken og innta de mest avventende posisjonene. Usbekistan, som alltid med ambisjon om å fremstå som den dominerende og mest uavhengige aktør i forhold til Russland, var raskt ute med å tilby USA bruk av luftrom og militærbaser. Tadsjikistan og Kirgisistan var noe

mer reservert, men likevel innstilt på å bistå USA.

Usbekistan

Usbekistans president Islam Karimov har også benyttet situasjonen etter 11. september til nok en gang å demonstrere sin uavhengige linje, og til å knytte nærmere bånd til USA, som man også tidligere har hatt et visst militært samarbeide med. I tillegg til de økonomiske kompensasjoner man kan regne med har gått i usbekisk retning, har også situasjonen nå et stort innenrikspolitisk potensiale. Det vil nå være lettere for Karimov å motstå kritikk for manglende økonomiske reformer og et tvilsomt rulleblad hva menneskerettigheter angår. I tillegg vil det også være noe enklere for Karimov å slå ned på IMU i det nåværende internasjonale klima. Hvorvidt samarbeidet mellom USA og Usbekistan vil få positive effekter på regional stabilitet på lengre sikt, er mer tvilsomt.

Tadsjikistan

For Tadsjikistans del må det sies å være relativt bemerkelsesverdig at man tillot amerikansk bruk av flybaser og andre militære anlegg. Med tanke på Tadsjikistans militære avhengighet av Russland for å sikre sine egne grenser og den sosiale situasjonen i landet, må dette sies å være et klart avvik fra tidligere sikkerhetspolitiske disposisjoner. Det er rimelig å anta at man ikke ville støttet USA hvis dette ikke hadde blitt godtatt av Russland på forhånd. Tadsjikistan har tidligere hatt svært lite manøvreringsrom i

sin utenrikspolitikk og er det eneste landet i regionen som fortsatt har russiske soldater stasjonert (totalt ca. 20 000, fordelt på 201. motor-rifledivisjon og blandede russisk-tadsjikiske grensevaktstyrker) på sitt territorium. President Imomali Rakhmonov har lenge vært en av de sterkeste engasjerte i kampen mot terrorisme og religiøs ekstremisme, spesielt fordi Tadsjikistan har vært så utsatt for effektene av dette under borgerkrigen. I tillegg har det vært hyppige trefninger mellom styrker i grenseområdene mot Afghanistan og Kirgisistan, samt mye smugling av mennesker, våpen og narkotika. Rakhmonovs regime er generelt svært sårbart og det er rimelig å anta at engasjementet på amerikansk side vil ha en svært lav profil fremover.

Kirgisistan

Kirgisistan, som også sliter med en rekke interne problemer, har heller ikke noe ønske om å bli sterkt engasjert i USAs operasjoner i Afghanistan. Landet er militært sett meget svakt, og det har vært under sterkt press fra Usbekistan, Russland, USA og Kina. Kirgisistan har vært utsatt for militære aksjoner fra IMUs side de siste årene som man ikke har klart å handskes med. Dette har ført til at Usbekistan har tatt seg til rette i grenseområdene, noe som har svekket det kirgisiske regimets autoritet. Eventuelle operasjoner mot IMU fra de alliertes side ville derfor i stor grad lette trykket fra Usbekistan og derfor være et svært velkomment tiltak sett fra et kirgisisk ståsted. I likhet med Kasakhstan har man ikke felles grense med Af-

ghanistan, noe som begrenser problemer med eventuelle flyktninger i første omgang.

Turkmenistan

Turkmenistan har siden uavhengigheten i 1991 ført en streng nøytralitetspolitikk, men av landene i Sentral-Asia har det isolerte og autoritære regimet i Turkmenistan hatt den største kontakten med Taliban. Fordi landet er svært avhengig av inntekter fra sine energiressurser har turkmenske myndigheter lenge ønsket seg en rørledning gjennom Afghanistan og over sitt territorium, da en slik trasé gir muligheter for større egen kontroll og dermed økte eksportinntekter fra vestlige markeder. Denne bakgrunnen har ført til at Turkmenistan lenge opprettholdt et relativt normalt forhold til Taliban, og at de også har forsøkt å spille en meklerrolle mellom Taliban og Nord-Alliansen. Til tross for dette er det liten tvil om at Turkmenistans president Saparmurat Niazov deler de andre regionale ledernes aversjon mot religiøse grupperinger, og delvis også mot Taliban. Tilbakeholdenheten med hensyn til å støtte ikke-humanitære amerikanske operasjoner i Afghanistan, er også et eksempel på at Turkmenistans viktigste sikkerhetspolitiske strategi har vært og er isolasjon.

Kasakhstan

Fordi Kasakhstan er geografisk avstengt fra Afghanistan, er man her i liten grad utsatt for problemer i forbindelse med flyktninger og andre direkte spillovereffekter fra konflikten der.

Den sterke koblingen til Russland har også gjort sitt til at man har hatt et relativt lite handlingsrom. Kasakhiske myndigheter har videre gjort det klart at de ser på en amerikansk-ledet koordinert innsats med militære, diplomatiske og humanitære virkemidler som den eneste muligheten man har for å handskes med terrorproblemet i regionen og for å få en slutt på borgerkrigen i Afghanistan.

Regionalt konfliktpotensiale

Det er viktig å understreke at potensialet for fremtidig regional konflikt og uro er svært varierende i området. Tre av landene i Sentral-Asia er spesielt utsatt for å bli trukket inn i en regional krise. Disse er Tadsjikistan, Kirgisistan og Usbekistan. Alle disse tre statene har i ulik grad blitt destabilisert av negative spillovereffekter fra den langvarige borgerkrigen i Afghanistan, og i tillegg utgjør de grunnleggende geografiske omstendigheter i regionen et videre potensiale for destabilisering. Ferghana-dalen er kjernen i dette problemet. Etter 1991 satt disse tre statene med kontroll over hver sin del av området. Det som under sovjetstyret var interne administrative grenser, ble over natten forandret til nasjonale grenser, og disse nye grensene skapte økt spenning mellom de ulike folkegruppene i dalen, hvor den tilfeldige territorielle fordelingen mellom de ulike republikkene hadde spilt en liten rolle for den demografiske og sosiale utviklingen. Eksempelvis befinner det seg like mange kirgisere i den usbekiske delen av dalen som

KORT-INFO FRA DNAK Utgitt av Den norske Atlanterhavskomite - www.atlanterhavskomiteen.no**6-2001**

det er usbeker, og nasjonalistiske grupperinger vet å spille på de etniske ulikheter som er tilstede. Ferghana-dalen har også en meget stor befolkningstetthet, overveldende ressursknapphet, alvorlige sosiale problemer og generelt stort potensiale for etnisk-religiøse konflikter. Den store arbeidsledigheten, også hos høyt utdannede individer, kombinert med til dels svært repressive regimer, gir rike muligheter for rekruttering til ekstremistiske religiøse grupperinger. Den sosiale og økonomiske situasjonen i en del av området er også nært koblet til andre deler, og en konflikt eller krise i et område kan derfor lett kunne spre seg over grensene.

Konklusjon

Som nevnt innledningsvis, er de fem Sentral-Asiatiske landene for tiden i sentrum av en større diplomatisk og militær innsats i kampen mot terrorisme. Dette ville kunne komme til å få stor påvirkning på en region som lenge har vist et stort potensiale for destabilisering.

Nøyaktig hvordan denne påvirkningen vil komme til å arte seg er vanskelig å si, men det er naturlig å tro at spesielt varigheten på militæraksjonen mot Taliban vil være en sentral faktor i dette bildet. I tillegg vil graden av presisjon i angrepene og de alliertes evne til å begrense sivile tap være av stor betydning. Dette er spesielt viktig med tanke på den kraftige motstanden mot operasjonen blant majoriteten av den pakistanske befolkningen. Sivile tap og skader, samt den geografiske konsentrasjonen av operasjonene vil også påvirke størrelsen og retningen på en eventuell flyktningestrøm. Foreløpig har denne gått sørover i retning Pakistan, og dermed har de Sentral-Asiatiske landene vært forskånet for denne kanskje største ikke-militære trusselen mot destabilisering av regionen. Hvorvidt et eventuelt lengre amerikansk nærvær i tillegg vil få langsiktige konsekvenser for situasjonen i området, og vurderinger av dette, må være en hovedprioritering for USA og deres allierte i tiden fremover.

Om Kort-Info fra DNAK

I denne publikasjonsserien utgir DNAK tekster for å fange opp aktuelle temaer i en kortfattet form. Hovedvekten av temaene vil ligge på forsvars- og utenrikspolitikk i det atlantiske området. Serien ble startet juni 2001.

Redaktør: Kjetil Sørli
ISSN-nummer: 1502-6361